

kommer til udtryk som manglende repræsentativitet, hvad behandlingen af troldomsprocesserne er et eksempel på, og det kommer navnlig til udtryk i de forsøg, der gøres på at forklare udviklingen og mekanismerne i samfundet. De er efter min mening lykkedes meget dårligt, og der er navnlig meget lidt »udvikling« i bogen. Dens styrke er så afgjort fremlæggelsen af et meget stort empirisk materiale fra den behandlede periode, og der kan hentes mange enkeltheder i den om vilkårene i dette danske bysamfund, for mange forholds vedkommende, der ikke er bestemt af Ribes særlige beliggenhed, sikkert med gyldighed også ud over Ribe. Hertil vil Ole Degns disputats blive brugt meget i de kommende år.

### Ole Degn: Socialrealistiske jeremiader – eller moderne socialhistorie

Diskussionsindlæg med udgangspunkt i Troels Dahlerups anmeldelse af *Håndværkets Kulturhistorie*, bd. 2, 1983.

I almindelighed bør man ikke kommentere anmeldelser, allermindst dagbladsanmeldelser. En anmeldelse kan dog rumme synspunkter og udtrykke holdninger, der er af interesse i en større sammenhæng og bør give anledning til diskussion.

En sådan anmeldelse har Troels Dahlerup skrevet i *Information* 7/6 1983 af *Håndværkets Kulturhistorie*, bd. 2, *Håndværket i fremgang. Perioden 1550–1700*. Af Ole Degn og Inger Dübeck.

Allerede i overskriften markeres holdningen: »Dansk arbejde. Håndværkets kulturhistorie tilsat »socialrealistiske« jeremiader«, og holdningen går igennem teksten, med fremhævelse af Ole Degns »mani for »socialstatistik« med halsløse forsøg på ud fra daglønninger at beregne »årsindkomster« og af »en slående diskrepans imellem tekstens »socialrealistiske« klynken over idel ynke og elendighed og værkets overdådige illustrationer, der ikke blot viser prøver på tidens bedste kunsthåndværk, som det endnu repræsenteres på vore museer, men også en række »håndværkerportrætter.« Det står helt klart, at Troels

Dahlerup ikke bryder sig om skildringen af de sociale forhold. Men det er ikke tydeligt *hvorfor*, om det skyldes en konservativ uvilje mod at berøre sociale spørgsmål, en indstilling, der siger, at disse egentlig er ligegyldige, eller en opfattelse af, at det skulle være umuligt at behandle sådanne spørgsmål for en ældre tid.

Sidstnævnte opfattelse er naturligvis baggrunden for Dahlerups karakteristik af de »halsløse forsøg på ud fra daglønninger at beregne årsindkomster.« Man må dog her undre sig. I årevis har man inden for den økonomiske og sociale historie arbejdet med løntal, og lige som i mange andre lande er i Danmark en pris- og lønhistorie under udarbejdelse; et første bind er udgivet i 1958, Astrid Friis and Kristof Glamann: *A history of prices and wages in Denmark 1660–1800*. Det forekommer ret uforståeligt, at Dahlerup kan betegne forsøg på at nå frem til en opfattelse af indtægtsforholdene i 1500–1600 årene som halsløse. Man har et rigt kildemateriale i lensregnskaber, toldregnskaber, kærnerregnskaber, kirkeregnskaber osv. Når han hævder, at der i håndværkets kulturhistorie sammenlignes tal for håndværkerlønninger med embedsmands- og godsejerindtægter »uden hensyntagen til, om disse er brutto eller netto«, er det hans eget postulat, og han er ikke fair. I bogen sammenlignes naturligvis alene nettotal. Og når det gælder resultaterne, må man her bemærke, at håndværkernes økonomiske situation ikke *alene* vurderes ud fra lønforholdene; også formueforhold, boligforhold, skatteansættelse, børnetal og levestandard er inddraget, og alt peger i samme retning: håndværkerne er generelt lavt placeret, væsentlig under købmænd, skippere og embedsmænd.

Uvilje mod socialhistoriske analyser synes derimod at være baggrund for hele *holdningen* i Troels Dahlerups anmeldelse. Ganske vist argumenteres der tilsyneladende på metodisk grundlag; der ses en »slående diskrepans imellem tekstens »socialrealistiske« klynken over idel ynke og elendighed og værkets overdådige illustrationer«, der grines af »forfatterens blinde tiltro til kildematerialets fortsatte ynke og jammer« og der peges på de talrigt bevarede pragtgenstande fra lavsorganisati-

onerne som udtryk for, at »håndværkets og dets organisationers økonomiske tilstand ikke altid var den rene elendighed.« Men karakteristikken af bogen som »socialrealistiske« jeremiader« og »klynken over idel ynk og elendighed« afslører en uvilje mod fremstillingen. Den skildres som en karikatur. Dahlerup kan ikke lide, at håndværkernes forhold er fremstillet, således som de afspejles i kilderne. Der er vel i bogen en enkelt »jeremiade«, en gengivelse af en håndværkers skildring af sin situation i forbindelse med en skattesag; men det er blot en enkelt, og den kan vel næppe betegnes som »socialrealistisk«. »Jeremiaderne« må være bogens tekst, der skildrer håndværkerne som en erhvervsgruppe, der generelt står svagt økonomisk, med et lavt produktionsniveau og alligevel alt for mange udøvere i forhold til efterspørgselen, med deraf følgende voldsom konkurrence og vanskelige vilkår. Men det er i virkeligheden meningsløst at betegne fremstillingen som jeremiader. Nøgternt skildres på grundlag af et stort kildemateriale håndværkernes forhold, og det før antydede billede fremkommer på alle de nævnte punkter, indtægt, formue osv. Dahlerups henvisning til nogle kongelige og andre håndværkere rækker ikke ved dette helhedsbillede. Sådanne mere velstillede håndværkere omtales også i bogen, og det er ikke fair, når Dahlerup fortier, at det i bogen hedder: »Der var altså for mange kongelige håndværkere tale om lønninger, der lå væsentligt over det almindelige niveau; men det var også håndværkere med usædvanlige kvalifikationer. For det store flertal af håndværkere har indtægterne været så små, at man – som vi skal se – kan undre sig over, at de har kunnet klare tilværelsen, ikke mindst i perioder med dyrtid.«

På samme måde fremgår det klart, at den række »håndværkerpersonligheder«, der er trukket frem og behandlet på særlige sider, er mere betydende personligheder, i flere tilfælde fra håndværkerstandens øverste lag. De tusinder af håndværkere, der nu blot er navne i skattelister, regnskaber og kirkebøger, har der naturligvis ikke kunnet skrives biografier af. Men de har været langt de fleste, og deres eksistens og levevilkår modsiges naturligvis

ikke af de forholdsvis få fremtrædende håndværkere, der økonomisk og socialt virkelig slog igennem.

Dahlerups henvisning til en diskrepans mellem bogens »overdådige illustrationer« og »tekstens »socialrealistiske« klynken« er ikke meningsfuld. Dygtige håndværkere har kunnet skabe fremragende håndværkerprodukter for både kongehus og adel uden dermed nødvendigvis at nå en placering højt på den sociale og økonomiske rangstige. Det er et spørgsmål om produktionsniveau og efterspørgsel. At forfatteren, modsat hvad Dahlerup hævder, har gjort sig tanker om dette, fremgår klart af bogen, hvor der fortælles om guldsmeden, der udførte fornemt altersølv til Ribe Dømkirke, hvor det endnu ses, men efterlod sig en enke i håbløs gæld; om bøssemageren, der måtte have kongens beskyttelse mod sine kreditorer, så han kunne samle noget sammen at betale gæld med; om Næstvedbilledskæreren, der udførte vældige snitværker til mange kirker, men alligevel sad i jævne kår. Og hvad siger ikke de gamle ordsprog, der rummer så megen dyb erkendelse: »Skomageren lapper andres sko og går selv barfodet«, »Skomagerens kone og smedens hest kan ikke få nye sko« osv. Og hvad ser man ikke i de moderne forindustrielle samfund, hvis vilkår på mange måder minder om dem, vi ser for renæssancetidens Danmark? Selv om man væsentligst beskæftiger sig med senmiddelalderen, kan det være nyttigt også at iagttage forholdene omkring sig i nutiden.

Heller ikke lavenes sølvpokaler, lavsskrin o.a. er beviser på, at håndværkets økonomiske stilling ikke var svag, således som Dahlerup vil hævde det. At en organisation skulle være velhavende, er ikke et bevis på, at medlemmerne er det. De nævnte sølvpokaler var lavenes og svendebroderskabernes velkomster, der benyttedes ved møder og netop stod som et næsten helligt symbol for håndværket, lavsånden, broderskabet. Man ofrede sig ekstra for at få disse velkomster, og ofte var de endda af tin! På samme måde stod lavsskrinene, og et sådant skrin var langtfra altid prægtigt udskåret, men kunne være ganske enkelt malet. Metodisk bør man her heller ikke glemme, at lavenes midler bl.a. stamme-

de fra de høje indtrædelsesbeløb, der ofte stilledes som betingelse for medlemskab – for at begrænse tilgangen og dermed den ofte alt for hårde konkurrence!

Troels Dahlerups bemærkninger om forfatterens blinde tiltro til kildematerialets »fortsatte ynk og jammer« er ret uforståelige. Der henvises til interesseorganisationernes vigtigste opgave dengang som nu »at gøre myndighederne opmærksomme på, at erhvervet fortsat havde al mulig behov for hjælp, beskyttelse og regulering af uddannelse, fastsættelse af »autorisationsgrænser« osv.« Men bogens opfattelse af håndværkerens forhold bygger slet ikke på sådanne organisationsudtalelser; den bygger derimod på analyser af løntal og priser, boligstørrelser, formue, levestandard osv. Læser man bogen tænksomt, vil man næppe finde grund til at mene, at dens »bestillingskreds vil grine lumsk i skægget over forfatterens blinde tiltro til kildematerialets fortsatte ynk og jammer.« Ikke af *dette*.

Som andre sider af socialhistorien må håndværkerhistorie være gennemtænkt og velproportioneret, med placering af de enkelte elementer i deres helheder, herunder også de forskellige erhvervs- og socialgrupper i en samlet helhed. Dahlerups anmeldelse hviler ikke på et gennemtænkt helhedssyn. En malerisk detalje i bogen, om nogle bygningshåndværkere, der en augustdag i 1637 fik penge til et par ekstra kander øl, på grund af det varme vejrlig, bliver for Dahlerup »kulturhistorisk . . . nok så givende« som forsøgene på at placere håndværkerne økonomisk. Hvor er proportionerne?

Desværre er Troels Dahlerups holdning til håndværker- og socialhistorien ikke ualmindelig. Spørgsmålet må blive: skal vi køre videre med en traditionel holdning til håndværkere og socialhistorie som den, vi møder i Dahlerups anmeldelse af Håndværkets kulturhistorie? Vil det være urigtigt og halsløst at forsøge at nå til en bedre forståelse af håndværkeres – og andre erhvervs- og socialgruppers – økonomiske og sociale stilling også i 1500-1600-årene, gennem analyser af det rige og alt for lidt udnyttede kildemateriale i lensregnskaber, rådstuearkiver med kæmner- og

skatteregnskaber og grundtakster, kirke- regnskaber, kirkebøger, tingbøger osv.?

## Anders Mønrad Møller: Etatsjubilæum og toldhistorie

En strøm af publikationer markerede i 1982 et 350-års jubilæum for det danske toldvæsen, og har man ikke før vidst det, så vil det af de mange titler hurtigt fremgå, at også hér havde Chr. IV en finger med i spillet. Danmarkshistoriens ubestridt mest populære monark var ansvarlig for toldetatens tilblivelse!

Der melder sig den mistanke, at denne kongelige persons inddragelse er faldet svært belejligt ved et jubilæum som dette. Men retfærdigvis skal det med det samme understreges, at der bag festligheder og publikationer har ligget en stigende interesse for toldhistorien, som i de sidste fem, seks år også på mange andre måder har sat sig spor. Herom senere. Og hvad angår Chr. IV, så opfandt han naturligvis ikke hverken told eller tolde-re. Men det må vel gælde for toldjubilæer, som det gælder for byjubilæer, at de kan fastsættes efter tid og lejlighed, og 1632 var faktisk året, da en grundlæggende organisering af et toldvæsen fandt sted.

Dokumentationen herfor har Direktoratet for Toldvæsenet selv fremlagt med den nydelige tredobbelte udgave af '*Christian den Fjerdes Ordinans om Toldens Oppebørsel af 12. januar 1632*'. I 10.000 nummererede eksemplarer er udsendt et hefte, som ikke alene rummer en faksimileudgave, men sandelig også en transkription plus en omskrivning til – såvidt muligt – moderne dansk. Hermed er man en kildeudgave rigere, som kan sættes på plads i reolen.

Ordinansens genoptryk udkom præcist på dagen i januar 1982 og kunne alene af den grund ikke komme med i den omfattende *Dansk Toldhistorisk Bibliografi*, som er et andet af Direktoratets bidrag og som dækker tiden til og med netop 1981.

Chr. IV's ordinans var nu næppe heller kommet med i bibliografien, eftersom denne slet ikke rummer love, forordninger og lære-bøger. Og hermed er man med det samme